

Н. А. Цимбаліста

Проблеми реалізації агровиробничого потенціалу сільських територій

Досліджено сучасні тенденції розвитку аграрного сектору економіки України з позиції ефективності використання агровиробничого потенціалу сільських територій. В основу визначення рівня використання агровиробничого потенціалу покладено методику оцінки економічного потенціалу регіону шляхом порівняння обсягів виробництва у періоди підйому та спаду. Доведено, що потенціал не є статичною величиною, а динамічно змінюється у часі залежно від умов його відтворення, ефективності та раціональності використання. Виявлено низку взаємопов'язаних проблем у галузі, серед яких: недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення; нераціональне землекористування, що призводить до виснаження та зниження родючості ґрунтів; неконтрольований розвиток вертикально-інтегрованих агропромислових формувань; значна частка господарств населення у виробництві окремих, як правило, трудомістких та економічно непривабливих видів сільськогосподарської продукції; перманентне погіршення демографічної ситуації на сільських територіях. Тому для відновлення та подальшого нарощування агровиробничого потенціалу сільських територій важливе значення має застосування комплексного підходу до вирішення зазначених проблем та орієнтація на збалансований розвиток аграрного сектору економіки.

Ключові слова: потенціал агровиробництва, сільські території, розвиток аграрного сектору економіки.

Україна належить до держав з достатньо потужним потенціалом розвитку аграрного сектору економіки. За прогнозами експертів ФАО роль України на світових продовольчих ринках протягом наступного десятиріччя має значні перспективи до зростання, причому не лише завдяки розширенню діяльності на уже добре освоєних нею ринках продукції рослинництва, але й у зв'язку з можливостями укріплення позицій на ринках тваринницької продукції, зокрема молока і молочних продуктів [1, с. 54]. Водночас наявний потенціал аграрного виробництва у сучасних умовах використовується далеко не повною мірою, більш того, накопичення значних структурних диспропорцій в аграрній сфері як у галузевому, так і в організаційно-правовому вимірі, підвищує ризики вичерпування та виснаження ресурсного потенціалу галузі, зниження його якості.

Питанням об'єктивної оцінки стану аграрного сектору економіки України, формування ефективного механізму державного регулювання та ідентифікації пріоритетних напрямів його подальшого розвитку присвячено велику кількість наукових праць, зокрема таких авторів, як М. Д. Безуглий, А. М. Білоченко, К. В. Бондаревська, С. М. Кваша, Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, Б. Й. Пасхавер, П. Т. Саблук та ін. Водночас поглибленого вивчення потребують питання забезпечення стійкої позитивної динаміки функціонування галузі та ефективної реалізації виробничо-ресурсного, екологічного та соціально-економічного потенціалу агровиробництва.

Метою статті є дослідження сучасного стану аграрного сектору України, ідентифікація актуальних проблем у процесі реалізації агровиробничого потенціалу та визначення пріоритетних напрямів державної аграрної політики щодо нарощування та ефективного використання соціально-економічного потенціалу сільських територій.

Потенціал агровиробництва сільських територій формують людські, земельні, водні, лісові, тваринні тощо ресурси, які можуть бути залучені суб'єктами підприємництва у процесі їх технологічної діяльності, а також використовуватися домогосподарствами у сільській місцевості в сільськогосподарських цілях. На

сьогодні сільське господарство України забезпечує формування 9,99% валової доданої вартості, тут зайнято понад 3,5 млн населення, використовується основних засобів вартістю понад 130 млрд грн.

Розглядаючи структуру економічного потенціалу, О. Ф. Балацький виділяє в ньому активну та пасивну частини залежно від ступеня участі в господарському обороті. До першої автор відносить усі діючі основні фонди, матеріальні ресурси, що є у виробництві та обігу, зайняту частину економічно активного населення, а також усі природні ресурси, що так чи інакше залучені у виробництво. Друга – включає в себе понаднормові запаси матеріальних ресурсів, незайняту частину трудових ресурсів, доступні, але не використовувані природні ресурси, результати наукової діяльності, що реалізовані лише в проєктній науково-технічній інформації [2, с. 148]. С. В. Степаненко виділяє два компоненти в економічному потенціалі: об'єктивний (сукупність усіх доступних ресурсів, задіяних і не задіяних, що можуть брати участь у виробничому процесі) та суб'єктивний (можливості трудових колективів та управлінських апаратів як окремих господарських одиниць, так і господарської системи загалом, оптимально використовувати наявні ресурси для створення максимальної кількості благ) [3, с. 2]. Н. С. Тютюнник та О. А. Ігнатова, досліджуючи економічний зміст і використання у соціально-економічних дослідженнях понять «капітал», «ресурс» і «потенціал», вказують на те, що потенціал – це широке поняття, до складу якого входить капітал («частина ресурсу або потенціалу, яка використовується, відтворюється і приносить прибуток»), ресурс, який не використовується, і ресурс, що використовується, але не може бути віднесеним до капіталу за тією чи іншою ознакою (не відтворюється і/або не приносить прибутку), а також приховані можливості [4, с. 353]. Аналізуючи наведені підходи до класифікації економічного потенціалу, можна стверджувати, що об'єктивний потенціал (як активна, так і пасивна його частини) включає в себе всі доступні ресурси, незалежно від того використовуються вони чи ні. Своєю чергою, суб'єктивний потенціал становить собою власне приховані можливості (нерозвідані ресурси, невинайдені технології та можливості використання наявних ресурсів), які полягають здебільшого у інтенсифікації використання об'єктивного потенціалу.

Одним з підходів, які можна використати при визначенні рівня використання наявного агровиробничого потенціалу, є методика оцінки економічного потенціалу регіону, розроблена О. М. Климахиною. Автор пропонує розглядати різницю обсягів виробництва у періоди підйому та спаду як потенціал [5, с. 55]. Для галузі сільськогосподарського виробництва базовим, тобто обраним за основу для порівняння, можна прийняти 1990 р., адже починаючи з 1991 р. обсяги виробництва валової продукції сільського господарства почали різко скорочуватися, досягнувши пікового спаду у 1999 р., коли індекс сільськогосподарського виробництва становив 48,6% порівняно з 1990 р. У результаті стійкої позитивної динаміки розвитку галузі протягом 2000-2013 рр. обсяги виробництва продукції рослинництва у 2011 р. уперше перевищили рівень 1990 р. на 11,6% і продовжують надалі зростати, однак продукції тваринництва все ще виробляється на 43,9% менше (за станом на 2013 р.) порівняно з базовим періодом, що вказує на недостатній рівень ефективності використання потенціалу аграрного виробництва.

Водночас такий спрощений підхід до оцінки потенціалу та рівня його реалізації не враховує того, що потенціал сам по собі не є статичним і може динамічно змінюватися у часі. Зокрема, у нинішній ситуації доцільно говорити про вичерпування та виснаження соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій, зниження якості потенціалу аграрного виробництва [6, с. 4]. Мова йде насамперед про низку взаємопов'язаних проблем, пов'язаних з нераціональним

землекористуванням, прогресуючою деградацією земельних ресурсів, посиленням процесів ерозії, засолення та підтоплення ґрунтів, руйнуванням транспортної, інженерної і соціальної інфраструктури села, високим рівнем зносу матеріально-технічної бази сільського господарства, низьким рівнем оплати праці в галузі, зростанням обсягів міграції сільського населення у міста.

Проблему збереження родючості та якості ґрунтів в Україні потрібно розглядати у кількох аспектах. Передусім варто згадати про порушення оптимального балансу у структурі посівних площ за видами сільськогосподарських культур і пов'язану з цим проблему недотримання науково обґрунтованих сівозмін.

Так, посіви соняшнику в Україні протягом останніх років поступово зростають, прямуючи до частки у 20% від загальної посівної площі сільгоспкультур, хоча допустимою агроекологічною нормою є 9-12% [7, с. 42]. В окремих областях під цією культурою зайнято до третини посівів. Насамперед це стосується дев'яти областей, у яких незмінно протягом років зосереджено виробництво соняшнику: Кіровоградської, Дніпропетровської, Харківської, Миколаївської, Запорізької, Одеської, Донецької, Полтавської і Луганської.

Іншою економічно привабливою технічною культурою є ріпак, площа посіву якого протягом 2005-2013 рр. зростає у п'ять разів і становить 996,1 тис. га (хоча це на 27,8% менше, ніж у 2008 р., коли виробництво ріпаку в Україні досягло свого піку – 2,9 млн т). Загалом ріпак має велику агрономічну цінність як попередник у сівозміні, особливо для зернових, урожайність яких у такому разі зростає на 10-15% без додаткових витрат. Однак перерва між посівами ріпаку на одному і тому ж полі має складати не менше трьох років. В іншому випадку підвищується ризик ураження рослин захворюваннями та збільшення кількості шкідників через нераціональну сівозміну. Проте, на жаль, відомі непоодинокі випадки постійного вирощування сільськогосподарськими підприємствами, особливо великими, ріпаку і соняшнику на одних і тих же площах у прагненні отримувати максимальні прибутки. Схожа ситуація спостерігається також з вирощуванням зернових підприємствами степової і лісостепової зони, у яких під цими культурами зайнято від 60% до 90% площі ріллі.

По-друге, агресивне використання сільгоспугідь з порушенням сівозмін супроводжується недостатнім формуванням штучної родючості ґрунтів, зокрема через використання мінеральних та органічних добрив (рис. 1). Крім того, сформувався нераціональне співвідношення внесення мінеральних добрив за видами:

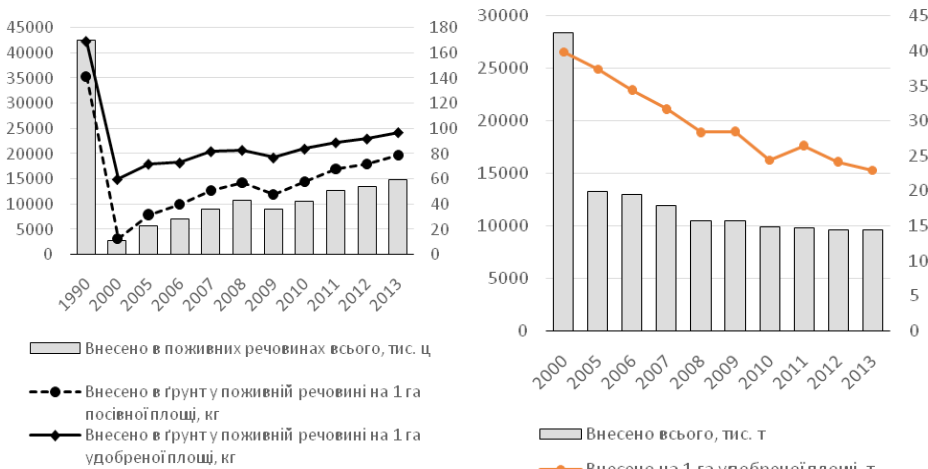

Рис. 1. Динаміка внесення мінеральних (а) та органічних (б) добрив в Україні

значно зменшено частку калійних і фосфорних добрив, що впливають на вміст поживних речовин у рослинах (з 27,8% та 30,2% відповідно у 1990 р. до 14,3% та 15,8% у 2013 р.), на тлі азотних, які дають ріст (з 42,1% у 1990 р. до 69,9% у 2013 р.). Переважне внесення сільгоспприємствами азотних добрив порушує співвідношення поживних речовин у ґрунті, що призводить до його підкислення та погіршення якості виробленої продукції.

Найбільше занепокоєння фахівців викликає критичне скорочення обсягів внесення органічних добрив – у понад 25 разів менше порівняно з 1990 р., коли на поля було внесено понад 257 млн т органіки, а відсоток удобреної органікою посівної площі скоротився з 18% у 1990 р. до 2% у 2013 р. Це безпосередньо пов'язано з депресивним станом окремих галузей тваринництва (насамперед м'ясного та молочного скотарства). Так, за даними проведеного Мінагрополітики України обстеження великих сільськогосподарських підприємств з площею угідь понад 3 тис. га у 42% таких підприємств відсутні посіви кормових культур, а отже немає тваринництва і птахівництва; у 58% великих господарств відсутнє поголів'я худоби і свиней, 60% – не утримують корів [7, с. 43].

Варто зазначити, що лише у 1990 р., коли рівень внесення органічних добрив становив 8,6 т на 1 га посівної площі (47,8 т на 1 га удобреної площі), а мінеральних добрив у поживній речовині – 141 кг / га посівної площі (169 кг/ га удобреної площі), було досягнуто просте відтворення родючості ґрунтів [8, с. 39]. Тривала експлуатація ґрунтів в умовах від'ємного балансу макроелементів, недостатнє фінансування та реалізація заходів щодо охорони ґрунтів, призвело до того, що, починаючи з 1993 р., вміст гумусу в ґрунтах України на 75% площі сільськогосподарських угідь зменшився у 2-3 рази від норми, і цей процес надалі прогресує, щорічні втрати гумусу становлять 0,65 т. на 1 га [9]. Протягом останніх 20 років ґрунти України втратили 0,22% гумусу, що оцінюється в 453,4 млрд грн збитків [10].

Попри повільну динаміку зростання обсягів внесення мінеральних добрив на фоні подальшого скорочення застосування органічних, урожайність основних сільськогосподарських культур зростає і за станом на 2013 р. перевищує рівень, досягнутий у 1990 р. Разом з тим за показником урожайності Україна все ще поступається провідним виробникам аналогічної продукції за всіма основними сільгоспкультурами (табл. 1).

Таблиця 1

Урожайність основних сільськогосподарських культур у деяких країнах світу у 2012 р., ц / га

Сільськогосподарські культури	Канада	США	Німеччина	Франція	Польща	Україна
Зернові і зернобобові культури	33,7	58,5	68,5	74,4	36,8	31,2 (39,9 ²)
Картопля	310,2	458,2	447,6	411,1	243,8	161 (159,7 ²)
Цукрові буряки	603,4 ¹	576,1 ¹	675,7 ¹	937 ¹	542,6 ¹	410,8 (398,9 ²)
Овочі і баштанні культури	258,2	325,4	343,7	229,6	312,4	185,4

¹ Дані за 2010 р.

² Дані за 2013 р.

Складено на основі [11, с. 12; 12, с. 88, 385, 387, 389].

Наслідком невисокої врожайності є недостатня ефективність галузі рослинництва: рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва за останні роки знизився з 32,3% у 2011 р. до 11,1% у 2013 р., тоді як для ефективного розширеного відтворення необхідно 45-50% [13, с. 12]. Що стосується тваринництва, то воно було збитковим протягом 1995-2007 рр. і лише у 2008 р.

було досягнуто межі самоокупності з подальшим поступовим зростанням рентабельності виробництва до 11,3% у 2013 р.

Це, своєю чергою, негативно позначається на стані матеріально-технічної бази сільського господарства. Попри те, що з 2007 р. вартість основних засобів у сільському господарстві починає стабільно зростати, проте темпи її зростання значно нижчі, ніж загалом в економіці країни. Так, протягом 2000-2012 рр. вартість основних засобів в економіці зросла у понад сім разів, тоді як приріст основних засобів у сільському господарстві за цей період становив лише 79% [14, с. 77]. При цьому протягом 2004-2013 рр. ціни на трактори та сільськогосподарські машини зросли втричі. Таким чином, попри зростання вартості основних засобів у сільському господарстві, кількість сільськогосподарської техніки щороку зменшується. За даними ННЦ «Інститут аграрної економіки», оснащеність окремими видами техніки у 2010 р. була на рівні половини технологічної потреби, а близько 85% технічних засобів в аграрних підприємствах уже відпрацювали свій ресурс і є повністю амортизованими [13, с. 54].

Значно кращою є ситуація в аграрних холдингах, які мають потужну матеріально-технічну базу та достатні фінансові можливості укомплектувати свій парк техніки новітнім високотехнологічним обладнанням від світових виробників. У 2012 р. сільськогосподарську діяльність здійснювало близько 129 агрохолдингових формувань із середньою площею земель близько 60 тис. га на одне формування [15, с. 7]. Характерними ознаками аграрних холдингів є: орієнтація на експорт сільськогосподарської продукції, збільшення обсягів її виробництва за рахунок ефекту масштабу, інтеграція виробництва з переробкою сільськогосподарської продукції, що сприяє підвищенню ефективності господарської діяльності.

Однак водночас з підвищенням конкурентоспроможності агропромислового виробництва діяльність агрохолдингів призводить до зростання соціальної напруги на селі, вимивання коштів із сільських територій, скорочення надходжень до місцевих бюджетів і загалом негативно позначається на соціальному розвитку сільських територій. Це відбувається тому, що головні компанії агрохолдингів здебільшого зареєстровані у містах, а тому податкові та інші платежі не надходять до місцевих бюджетів тих територій, на яких безпосередньо здійснюється господарська діяльність. Крім того, завдяки використанню сучасних технологій агрохолдинги істотно зменшують свою потребу у трудових ресурсів, що призводить до зростання рівня безробіття серед сільського населення.

Про негативний вплив діяльності агрохолдингів на соціальну сферу сільських територій свідчать, зокрема, деякі дані зі статистики демографічних процесів у сільській місцевості. Зокрема, у низці областей, у яких діє найбільша кількість агрохолдингів і зосереджена у їхньому користуванні площа угідь регіону сягає до 450 тис. га, відбуваються процеси знелюднення сіл: там розташовано найбільше сільських населених пунктів, у яких немає населення і які все ще не зняті з обліку за станом на початок поточного року; понад 50% сільських населених пунктів у цих областях належать до категорії малих сіл з чисельністю населення в них до 200 осіб; на цих територіях зосереджена найбільша кількість сіл, у яких немає дітей віком до 17 років та молоді у віці 18-34 років. Насамперед це стосується таких областей, як Полтавська, Сумська, Харківська і Чернігівська.

Іншою проблемою, що посилює міграційні процеси на селі, є низький рівень оплати праці в сільському господарстві. Заробітна плата в галузі сільського господарства є однією з найнижчих порівняно з іншими видами економічної діяльності і не досягає навіть 70% середнього рівня оплати праці в економіці країни загалом [12, с. 32]. Заразом на сільськогосподарських підприємствах зайнято 35% сільського населення, що працює за місцем свого постійного проживання і

реєстрації, а понад 40% доходів сільських домогосподарств формується саме за рахунок оплати праці [14, с. 382; 16, с. 32].

Однією із специфічних ознак зайнятості сільського населення є те, що значна його частина належить до категорій самозайнятих та осіб, які мають додатковий підрібок поза основним місцем праці. Цей вид зайнятості пов'язаний насамперед з веденням особистого селянського підсобного господарства і є основним (єдиним) джерелом доходів для понад 3 млн сільських мешканців. Протягом тривалого часу (з 1996 р. по 2010 р.) 4,2 млн господарств населення, маючи у своєму користуванні до 40% сільськогосподарських угідь, забезпечували виробництво більшої частини валової продукції сільського господарства (до 61%). Тобто фактично малі господарства населення, які мають обмежені можливості із залучення зовнішнього фінансування та придбання необхідної сільгосптехніки порівняно з підприємствами, виробляли у півтора рази більше доданої вартості з розрахунку на 1 га угідь.

Протягом останніх трьох років частка сільськогосподарських підприємств у структурі виробництва валової продукції сільського господарства перевищує 50% (зокрема, у 2013 р. вона склала 54,0%). Проте основним виробником продукції тваринництва в Україні й надалі залишаються господарства населення (56,5% у 2013 р.). Наразі близько 3/4 м'яса ВРХ і трохи більше половини м'яса свиней виробляють господарства населення, які фінансово і технічно неспроможні забезпечити відповідність цієї продукції міжнародним стандартам якості. Структура вирощування худоби сільськогосподарськими підприємствами свідчить про концентрацію їх зусиль у птахівництві (64,1%) та свинарстві (27,1%), а на велику рогату худобу припадає лише 8,5%. Це пов'язано насамперед з більш швидкою окупністю витрат через вищий коефіцієнт оборотності обігових засобів у цих галузях порівняно з іншими галузями тваринництва.

Суттєве скорочення поголів'я худоби за роки незалежності України (великої рогатої худоби – у 5,4 разу, у т. ч. корів – у 3,3 разу, свиней – у 2,4 разу, овець і кіз – у 4,9 разу) призвело до зниження обсягів виробництва продукції тваринництва. Зокрема, обсяги виробництва яловичини і телятини зменшилися у 4,6 разу порівняно з 1990 р., а свинини, баранини і козлятини – у понад два рази, молока – у 2,1 разу. Починаючи з 2006 р. окреслилась тенденція до позитивної динаміки виробництва м'яса, однак відбувається це шляхом стрімкого нарощування виробництва м'яса птиці (у понад два рази протягом 2006-2013 рр.) та поступового збільшення виробництва свинини (на 52% за останні вісім років). Водночас продовжується спад поголів'я великої рогатої худоби, зменшення обсягів виробництва молока і м'яса ВРХ.

Шлях виходу тваринницьких галузей з кризового тісно пов'язаний з проблемою формування раціональної структури посівів і створення достатньої кормової бази, адже саме витрати на корми складають до 60% собівартості продукції тваринництва. Крім того, актуальними залишаються питання розробки ефективних механізмів державної підтримки і стимулювання відновлення потенціалу галузі.

Таким чином, розвиток аграрного виробництва на сучасному етапі характеризується низкою проблем, серед яких:

- виснаженість чорноземів і зниження родючості земель внаслідок нераціонального землекористування, що проявляється у: а) недостатніх обсягах внесення мінеральних добрив і нераціональному співвідношенні їх за видами; б) критичному зменшенні обсягів внесення органічних добрив, що безпосередньо пов'язано з депресивним станом окремих галузей тваринництва (насамперед м'ясного та молочного скотарства); в) порушенні оптимального балансу у структурі посівних площ сільськогосподарських культур;

- незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва, високий ступінь зносу основних засобів;
- рівень оплати праці в сільському господарстві один з найнижчих в економіці країни, що не сприяє залученню висококваліфікованих кадрів у цю сферу;
- погіршення демографічної ситуації на сільських територіях: зменшення кількості сільських населених пунктів, погіршення соціальної інфраструктури сіл, «старіння» кадрів, які здійснюють сільськогосподарську діяльність (більш вираженою негативна демографічна динаміка є, зокрема, у Полтавській, Сумській, Харківській і Чернігівській областях);
- значна концентрація виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції (картоплі, овочів, молока, м'яса ВРХ), що мають важливе значення для забезпечення внутрішньої потреби у продуктах харчування, у господарствах населення, які є менш фінансово спроможними порівняно з великими підприємствами, а отже нездатні забезпечити високу якість і конкурентоспроможність виробленої продукції;
- неконтрольований розвиток корпоративних вертикально-інтегрованих агропромислових утворень (агрохолдингів) загрожує розвитку інших форм господарювання, руйнуючи конкуренцію та монополізуючи ринки, а також призводить до загострення соціальних та екологічних проблем у сільській місцевості (найбільшого розвитку процеси «агрохолдинізації» аграрного виробництва набули у центральних, північних і східних областях України).

Виходячи з результатів дослідження, можна стверджувати, що господарства населення будуть ще тривалий час відігравати важливу роль у забезпеченні населення продуктами харчування. Тому для відновлення та подальшого нарощування агровиробничого потенціалу сільських територій важливе значення має раціональне поєднання колективних (підприємницьких) форм господарювання з приватною ініціативою селян та орієнтація на збалансований розвиток аграрного сектору економіки.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі пов'язані з питаннями підтримки дрібнотоварного виробника, державної політики природокористування й охорони ґрунтів, створення умов для нарощування фінансових можливостей сільгоспвиробників, у тому числі для покращення матеріально-технічної бази агровиробництва, а також з пошуком шляхів посилення соціальної спрямованості подальшого розвитку аграрного сектору економіки країни, що сприятиме вирішенню соціально-демографічних проблем сільських територій.

Список використаних джерел

1. Шубравська О. В. Агропродовольчий розвиток України в контексті глобальних викликів / О. В. Шубравська // Економіка АПК. – 2014. – №7. – С. 52-58.
2. Экономический потенциал административных и производственных систем / А. М. Телиженко, А. Ю. Жулавский, В. Н. Кислый и др. ; под общ. ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы : Университетская книга, 2006. – 973 с.
3. Степаненко С. В. Оцінка ефективності використання економічного потенціалу регіону та управління ним [Електронний ресурс] / С. В. Степаненко // Державне будівництво. – 2013. – №1. – С. 1-14. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/2/03.pdf>
4. Тютюнник Н. С. Використання категорій «потенціал», «капітал» і «ресурс» у соціально-економічних дослідженнях [Електронний ресурс] // Економіка промисловості. – 2012. – № 3-4. – С. 351-355. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ekonpr_2012_3-4_50.pdf
5. Басюк О. В. Методики оцінки економічного потенціалу регіону [Електронний ресурс] / О. В. Басюк // Современные научные достижения-2010 : сб. мат. V Международной научн-практ. конференции (Прага, 27.02-05.03.2010). – 2010. – №6. – С. 52-56. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/429>
6. Методичні підходи до оцінки соціально-економічного потенціалу розвитку сільських територій (наукова доповідь) / В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін та ін. ; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2014. – 47 с.

7. Гайдуцький І. П. Структурні перекоси і ризики кризи в АПК / І. П. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 38-46.
8. Екологічний стан ґрунтів України / С. А. Балюк, В. В. Медведєв, М. М. Мірошніченко, та ін. // Український географічний журнал. – 2012. – № 2. – С. 38-42.
9. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21.12.2010 р. №2818-17 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>
10. Держзаемагентство та Інститут охорони ґрунтів об'єднують зусилля заради збереження унікального ґрунтового покриву України [Електронний ресурс] // Урядовий портал / Прес-служба Державного агентства земельних ресурсів України. – 2014. – 23.07. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247479150&cat_id=244277212
11. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіт. доп. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, 2011. – 104 с.
12. Сільське господарство України за 2013 рік : стат. збірник / за ред. Н. С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 400 с.
13. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», 2012. – 182 с.
14. Статистичний щорічник України за 2013 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 533 с.
15. Лупенко Ю. О. Агрехолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 5-21.
16. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України : стат. зб. / від. О. О. Кармазіна. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 187 с.

References

1. Shubravska, O. V. (2014). Ahroprodovol'chyy rozvytok Ukrayiny v konteksti hlobal'nykh vyklykiv [Agri-food development of Ukraine in the context of global challenges]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 7, 52-58. [in Ukrainian].
2. Telizhenko, A. M., Zhulavskiy, A. Y., Kislyy, V. N., & et. al. (2006). *Ekonomicheskyy potentsial administrativnykh i proizvodstvennykh sistem [The economic potential of administrative and production systems]*. Sumy: University Book. [in Russian].
3. Stepanenko, S. V. (2013). Otsinka efektyvnosti vykorystannya ekonomichnoho potentsialu rehionu ta upravlinnya nym [Evaluation of the use of the economic potential of the region and its management]. In *Derzhavne budivnystvo [State Building]: Vol. 1* (pp. 1-14). Kharkiv: Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/2/03.pdf> [in Ukrainian].
4. Tyutyunyk, N. S. (2012). Vykorystannya katehoriy «potentsial», «kapital» i «resurs» u sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhennyakh [Using the categories “potential”, “capital” and “resource” in the socio-economic research]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry*, 3-4, 351-355. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econpr_2012_3-4_50.pdf [in Ukrainian].
5. Basyuk, O. V. (2010). Metodyky otsinky ekonomichnoho potentsialu rehionu [Methods of assessing the economic potential of the region]. In *Sovremennyye nauchnyye dostizheniya-2010 [Modern scientific achievements of 2010]*. Proceedings of the International Conference, 2010, February 27-March 05: Vol. 6 (pp. 52-56). Prague: Publishing House “Education and Science” s.r.o. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/429> [in Ukrainian].
6. Borshchevskyy, V. V., Prytula, K. M., Krupin, V. Y., & et. al. (2014). *Metodychni pidkhody do otsinky sotsial'no-ekonomichnoho potentsialu rozvytku sil's'kykh terytoriy [Methodological approaches to assessing the socio-economic development potential of rural areas]* (Scientific report). Lviv: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
7. Haydutsky, I. P. (2014). Strukturni perekosy i ryzyky kryzy v APK [Structural distortions and risks of the crisis in agriculture]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, 7, 38-46. [in Ukrainian].
8. Balyuk, S. A., Medvedyev, V. V., Miroshnychenko, M. M., & et. al. (2012). Ekolohichnyy stan gruntiv Ukrayiny [Ecological condition of soils of Ukraine]. *Ukrayins'kyy heohrafichnyy zhurnal. Ukrayins'kyy heohrafichnyy zhurnal – Ukrainian Geographical Journal*, 2, 38-42. [in Ukrainian].
9. Supreme Council of Ukraine (2010). *Pro Osnovni zasady (stratehiyu) derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky Ukrayiny na period do 2020 roku [On basic principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine till 2020]*: Law of Ukraine, adopted on 2010, December 21, 2818-17. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17> [in Ukrainian].
10. State Agency of Land Resources of Ukraine (2014, July 23). Derzhzemahtstvo ta Instytut okhorony gruntiv ob'yednuyut' zusyllya zarady zberezhenya unikal'noho gruntovoho pokryvu Ukrayiny [State Agency of Land Resources of Ukraine and Institute of Soil Protection join forces in order to preserve the unique soil cover of

- Ukraine]. *Uryadovyy portal [Government portal]*. Retrieved from: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247479150&cat_id=244277212 [in Ukrainian].
11. Zhalilo, A. Ya. (Ed.) (2011). *Rozvytok ahrarnoho vyrobnytstva yak peredumova zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky Ukrainy [Development of agricultural production as a precondition of food security of Ukraine]*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies. [in Ukrainian].
 12. Vlasenko, N. S. (Ed.) (2014). *Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy za 2013 rik [Agriculture of Ukraine for 2013]*. Statistical Yearbook. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. [in Ukrainian].
 13. Lupenko, Yu. O., & Mesel-Veselyak, V. Ya. (Eds.) (2012). *Stratehichni napryamy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic Directions of Agriculture Development in Ukraine till 2020]*. Kyiv: National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics". [in Ukrainian].
 14. State Statistics Service of Ukraine (2014). *Statystychnyy shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013]*. Kyiv. [in Ukrainian].
 15. Lupenko, Y. O., & Kropyvko, M. F. (2013). *Ahrokholdynhy v Ukraini ta posylennya sotsial'noyi spryamovanosti yikh diyal'nosti [Agrarian holdings in Ukraine and strengthening of social focus in their activities]*. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*. 7, 5-21. [in Ukrainian].
 16. State Statistics Service of Ukraine (2014). *Sotsial'no-ekonomichne stanovyshche sil's'kykh naselenykh punktiv Ukrainy [The socio-economic situation of rural areas of Ukraine]*. Kyiv. [in Ukrainian].

Tsymbalista N. A. The problems of unleashing the agri-industrial potential of rural areas.

The article deals with modern trends in the agricultural sector of Ukraine in terms of efficiency of unleashing the agri-industrial potential of rural areas. Methods of assessing the economic potential of the region by comparing the volume of production in times of recession and recovery are used to determine the level of agro-industrial potential realization. The paper proves that the potential is not a static value, and changes dynamically over time depending on its playback, effectiveness and expediency of use. The study found a number of interrelated problems in agriculture of Ukraine. The first issue concerns with the long practice of unsustainable use of soils: systematic violations of agri-environmental regulations on the use of fertilizers and crop protection, non-optimal crop rotation, insufficient funding and implementation of measures to protect soil. Material and technical support of agricultural production is unsatisfactory and rate of the production facilities depreciation is high. The level of wages in agriculture is one of the lowest in the economy, while 35% of the rural population, employed at the place of residence, is working at agricultural enterprises. This contributes to the unfavorable demographic situation in rural areas: rural population is constantly aging and declining; 9-14 or even more units reduce the number of villages annually; living standards in rural areas are sufficiently lower as compared with cities; rural youth massively migrate from villages. At the same time, rural households produce up to 90% (and in some cases up to 99%) of certain agricultural products such as potatoes, vegetables, fruits and berries, milk and beef. The article also states that the rapid expansion of the vertically integrated corporate structures, called agricultural holdings, causes aggravation of existing problems in the agricultural sector. They mainly focus on producing economically attractive agricultural products (mainly crop production), resulting in aggressive land use. Agricultural holdings also reduce the number of employees by using modern high-tech equipment and thereby increasing the unemployment rate of the rural population. Finally, these companies are usually registered in cities and do not pay taxes to local budgets therefore they do not contribute to local social infrastructure development.

Key words: potential of agricultural production, rural areas, development of the agricultural sector in economy.

Цимбаліста Наталія Андріївна – кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник відділу розвитку територіальних громад і транскордонного співробітництва ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: cimbal.natalya@gmail.com).

Tsymbalista Nataliya Andriyivna – Ph.D, Junior Researcher of the Department of local communities development and cross-border cooperation of the SI «Institute of Regional Research n.a. M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine”.

Надійшло 05.06.2015 р.